

Gábrity Molnár Irén

Az oktatás és felnőttképzés identitáserősítő szerepe a Vajdaságban

1. Bevezető gondolatok az identitás és az oktatás kapcsolatairól

Abból a feltevésekből indulok ki, hogy az anyanyelvű oktatásnak az óvodától az egyetemig jelentős hatása van a vajdasági magyarok identitására:

- Elsősorban hat a *professzionális identitásuk* kialakítására, hiszen a szakmaválasztás gyakran a tannyelv függvényében történik. A magyarok munkaerőpiaci helyezkedése és karrierépítésének esélye, a népszerű vagy éppen a hátrányos szakmák függvényében, végső soron e közösség (meg)maradásának a záloga is.
- A *nemzeti identitás* megőrzése fontos a kisebbségben élő közösség erőnlétének fenntartása, az elvándorlási hajlam csökkentése érdekében is. Márpedig a magyar tannyelvű és szellemiségű oktatásnak közvetlen nemzettudat építő szerepe van.

Kulcsfogalmak: *Vajdaság, munkaerő-piaci esélyek, magyar tannyelvű szakmakínálat.*

2. Oktatási reformfolyamatok, a (magyar) felnőttképzés kulcskérdései Szerbiában¹⁵⁷

Sokéves gazdasági válság után Szerbia, a 21. század elején szerkezetváltást kiváltó tranzíciós társadalmi állapotba került, azaz, lassú felépülés tapasztalható. A gazdaság sajnos még mindig elégtelen technológiai fejleszthetőséggel küzd, de az emberi erőforrás flexibilitását máris elő kell készíteni a következő évtizedekre. A lakosság iskolavégzettségi szintje (az EU elvárásokhoz képest) azért nem kielégítő, mert a felnőtt lakosság fele csak általános vagy az alatti képzést kapott, sőt az aktív lakosságából majd két millióan nem rendelkeznek szakmai kompetenciával, a munkanélküliek tényleges száma pedig megközelíti az egy milliót¹⁵⁸.

---

¹⁵⁷ Forrásanyag: empirikus kutatások: Magyarságtudó Tudományos Társaság (Szabadka); oktatáskutatások (GÁBRITY Molnár Irén: *Oktatásügy – a tudás alapú társadalom felé*, In: *Kistérségek életereje – Délvidéki fejlesztési lehetőségek*. (Szerk.: GÁBRITY Molnár Irén, RICZ András), Szabadka: Regionális Tudományi Társaság, 2006. pp: 103-129.; GÁBRITY Molnár Irén: *Oktatásügy a térségben*, In: *Képzettek a jövő, A felnőttképzés háttere Észak-Bácska iskolahálózatában*, (Szerk.: GÁBRITY Molnár Irén), Szabadka: Regionális Tudományi Társaság, 2008. pp. 31-108.) és identitáskutatások (GÁBRITY Molnár Irén, RÁC Lívia: *Vajdaság (Szerbia) – KÁRPÁT PANEL*, In: *A Kárpát-medencei magyarok társadalmi helyzete és perspektívái, Gyorsjelentés*, (Szerk.: PAPP Z. Attila, VERES Valér), Budapest: MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet (Budapest). 2007. pp. 120-184.

¹⁵⁸ Szerbiában a népesség száma 7 397 000 fő (2002). Ebből 293 299 magyar nemzetiségű.

Vajdaságban (Szerbia legfejlettebb északi régiójában) is döntő jelentőségű az emberi tényező, vagyis a humán tőke. Olyan erőforrásról, fejlesztési potenciálról van szó, mely szellemi- és fizikai értéképítő képességével, a lehető legrugalmasabb módon kell, hogy alkalmazkodjon a társadalmi-gazdasági változásokhoz és megfeleljen az elvárásoknak. Azoknak az elvárásoknak, melyeket egy közös cél elérése érdekében a munkáltatók, vállalkozók, befektetők és potenciális befektetők, illetve közvetve a piac állít eléjük.

Alapvető jelentőségűnek kell tekinteni a közoktatási és felsőoktatási reformtörekvést, amely több hullámban indult el Szerbiában. Most súlyos hiba lenne feladni a vajdasági magyar közösség, és azon belül a szakemberréteg oktatására hivatott, anyanyelvi alapokon nyugvó, széleskörű képzési rendszer kiépítését. ***Rá kell ébreszteni a vajdasági magyarságot, hogy számára a folyamatos ismeret, tudás-szerzés és a tudásalapú gazdasági tevékenység felvállalása a még rendelkezésére álló fontos (egyetlen lehetséges) kitörési pont.*** Minden eszközt fel kell használni egy megújított értelmiségi és polgári középosztály és szakmai elitréteg újrateremtése és továbbépítése érdekében. Egy átfogó, a vajdasági magyarság egészét megcélzó tudásmenedzsment-koncepció eredményesen motiválná a széleskörű közösségi identitásépítést, többletteljesítmény-vállalási készséget és a szellemi tőkefelhalmozást. Ennek érdekében támogatni kell az országos (és azon belül a magyar anyanyelvű) felnőttképzési rendszer¹⁵⁹ reformját is.

A szerbiai felnőttoktatás megvalósításában a kormány elképzelése szerint¹⁶⁰, legalizálhatók lesznek a már működő, sokféle intézményi tevékenységek közül az állami általános iskolák, a középiskolák és a központjaik, a felsőoktatási intézmények és központjaik, a nép-, munkás-, és szabadegyetemek, a vállalatok és gazdasági asszociációk, az egyesületek, kulturális intézmények, az oktatási magánszervezetek és a szakmai társaságok. A nemzeti kisebbségek így a magyar felnőttoktatás sem építette ki a maga intézményrendszerét Vajdaságban. Azok, akik részt vehetnek a magyar anyanyelvű lakosság továbbképzésében, legtöbbször pénzhíányra és az anyaországi támogatások szükségességére hivatkoznak. A Tartományi Oktatási Titkárság ügyel a magyar tannyelvű állami közoktatási- és felső iskolahálózat minőségének megtartására, a magyar érdekeltségű községi önkormányzatok is napirenden

---

¹⁵⁹ Felnőttképzés fogalom alatt ezúttal nem csak a reguláris képzésben résztvevő generációkat értem (közép- és felsőfokon), hanem a korhatártól függetlenül, a tovább- és átképzésre kényszerülteket is, akiknek nincs tanulói vagy egyetemista státusuk.

¹⁶⁰ Lásd a felnőttoktatási stratégiai szövegét. Eredeti elnevezése: *Strategija razvoja obrazovanja odraslih u Republici Srbiji*; Kihirdetve 2006. december 28-án. Službeni glasnik RS br. 55/05, javítva 75/05), pp. 1-17. Letöltve: 2008. 12. 27.

tartják az iskolarendszer racionalizálásának kérdését, de az iskolák igazgatóinak, és az oktató központok vezetőinek továbbra sincs sok lehetőségük felnőttképzésbe fogni.¹⁶¹

A vajdasági iskolai hálózatépítésben *főleg a kapacitásfeltöltő viselkedési magatartás érvényesül.* Szakot az iskolák sokszor az érdeklődés alapján nyitnak, nem a piaci (munkáltatói) szükségleteknek megfelelően. Piaci igényen a szakra jelentkezők minél tömegesebb számát értelmezik az iskolák, minél populárisabb egy szak, annál piacképesebb egy iskola, így tud mind kiterjedtebb tanulói vonzáskörzetet működtetni. **Hiányos a munkamegosztás e téren a régió középiskolái között,** amiért a szakok megduplázódnak, máshol a kapacitások gyakran üresen maradnak. **A vajdasági középiskoláknak nincs konzisztens, egyszerűen (az érdekeltek felé publikált), követhető felnőttképzési terve (átképzés, továbbképzés, kiegészítő képzés, szakosodás).** A felnőttképzés törvény hiányában egyelőre ad hoc működik. Ha felkeresik/felkérlik az iskolákat, vesznek fel magántanulót, de saját menedzselésük még nincs. Az állami szektorban működő középiskolai intézmények hamarosan erőteljes racionalizációs folyamatokon mennek majd keresztül, amely a felnőttoktatás megszervezésére szánt pénzeszközök újrafelosztásában nyilvánul meg. Várható **a létszámleépítés, míg a meglévő, nem megfelelő kompetenciákkal rendelkezők esetében az átszervezés.**

Az iskolákból frissen *kikerülő érettségizőket, mint új munkaerőt a munkaerőpiac kis mértékben tudja csak alkalmazni.* Hosszú a munkakeresésre szánt várakozási idő, és gyakran csak átképzések árán tudnak a potenciális munkavállalók is a szakmakeresletnek megfelelni. Főleg az általános szakok azok, amelyekből később a speciális szükségletek miatt átképzéseket, specializációkat indítványoznak. **A szakképzési problémákat lokális szinteken az illetékesek párbeszédével lehet megoldani, vagyis az iskolák, az állami és magánintézmények, munkanélküliek, foglalkoztatásügyi szolgálatok egyetértésével, közreműködésével.** Jelenleg az iskolák és a munkaadók ritkán érintkeznek, azt is legtöbbször a munkaerőpiac és nem az iskola kezdeményezésére. Az iskolák és a foglalkoztatás-ügyi szolgálatok szintén külön „tárgyalgatnak”, legtöbbször a munkaközvetítők kezdeményezésére.

Hiányzik az aktív és nyitott iskolamenedzselés, a munkaerőpiacon lévő szakmabeli munkanélküliek átképzésének közös terve, konkrét programokkal. Általános a specializált és gyakorlatorientált képzés iránti igény. A főiskolai végzettségű speciális szaktudással,

---

¹⁶¹ Lásd GÁBRITY Molnár Irén: *Oktatásügy a térségben*, In: *Képzettek a jövő, A felnőttképzés háttere Észak-Bácska iskolahálózatában*, (Szerk.: GÁBRITY Molnár Irén), Szabadka: Regionális Tudományi Társaság, 2008. pp. 31-108. 52.

gyakorlati tudással rendelkező munkaerőre van szükség. A tartományban érzékelhető a szakadék a közép és főiskolai oktatás között, vagyis a képzésrendszer módszertanában, a szakirányok vertikális összefüggésükben nem épülnek egymásra. A hangsúly, a középfokú oktatáson van, amely egy kiforrott, tradicionális közoktatási hálóra épül. Ennek a hálónak olyan **specializált tudásátörökítést kellene meghonosítania a régióban, amely túlnövi magát az eddigi konvencionális középiskolai oktatáson.** Fontos lenne a munkáltató által megfogalmazott **specializált és gyakorlatorientált képzés mielőbbi megteremtése a magyar tannyelvű iskolákban is.**

A vajdasági munkaerőpiacon az egészségügy, a közgazdaságtan és az informatikai műszaki képzés terén kielégítőnek tűnik a szakemberlétszám, de a **mezőgazdaságban szakemberhiányról beszélünk.** A mezőgazdasági vállalatokban ma is nagyszámú a képzetlen munkaerő. A továbbképzési szükségleteiket nem mérték fel, és az esetleges bekapcsolódásuk a továbbképzésbe csak egyéni ambíciók függvénye (vállalati támogatásban sem részesülnek). Az oktatási reform megköveteli, hogy a középiskola egyre nyitottabbá váljon. Ebben a folyamatban (különösen a magyarul oktató intézmények esetében) fontos lépés felvenni a kapcsolatot, a szomszédos Magyarország hasonló tanintézményeivel. Az intézményesített **külső kapcsolatokban, a partnerségen és a nyitottságon van a hangsúly.** Ezek az együttműködések egyrészt tapasztalatcserét jelentenek, továbbá a tanárok, tanulók betekintést nyerhetnek az európai országok eredményeibe, oktatóinak, diákjainak életébe is.

Megállapítások:

- A vajdasági munkaadók és vállalatok erőforrás menedzsmentje még mindig nem eléggé hatékonyan állapítja meg a **képzéspótlások és a szakosítási igényeket.**
- **Nélkülözhetetlen a régió humán erőforrás potenciálja számára egy egységes, flexibilis és mobil felnőttoktatási háló működtetése. A felnőttoktatás modalitásai közé sorolandó:**
  - a munkafeleslegek, nem megfelelő végzettségű személyek **átképzése**
  - **kiegészítő képzések** intézményesítése – karöltve a regionális/lokális szinten működő munkanélküli irodákkal/foglalkoztatásügyi hivatalokkal.
- A humán erőforrás-hiányosságok miatt **a régióknak alapítani kell több nyelven működő főiskolákat, több szakkal, gyakorlatorientált képzéssel, hogy pótolni tudja az**

évtizedek óta jelentkező humán kapacitásbeli hiányosságokat. Az egyes hiányszakok gyakorlatorientált, felső szintű oktatása megvalósulhat interregionális, határon átívelő főiskolai karok együttműködésével is¹⁶².

3. Esélyek a munkaerőpiacon

Vajdaságban a 19-25 éves középiskolát végzettek képezik a munkanélküliek 12,1%-át. Ezáltal feltételezhető, hogy az oktatási rendszer kínálata hiányos és nem gyakorlatias. A változásokra érzéketlen oktatási infrastruktúra, a nem megfelelő képzések, programok képezik a feltörekvő munkanélküliség alapját. Szerbiában a legnagyobb problémát a szakközépiskolák szakmakínálata okozza. Ha a szakképzettségi szintek közti kereslet-eltérések társadalomgazdasági igényként fogalmazódnak meg a munkaerő-piaci hivatalok nyilvántartásaiban, akkor egyben ösztönzőleg hathatnak az oktatási rendszer reformjára.

Az *aktív lakosság foglalkozás szerinti százalékos megoszlása* (2002) alapján meg kell állapítani, hogy mindenek ellenére az összes aktív kereső népesség tömegében elsősorban a szerbek jutnak a legjobb munkahelyekhez. Ez látható a következő táblázatban is.

1. számú táblázat: *Az aktív lakosság foglalkozás szerinti százalékos megoszlása (2002)*¹⁶³

Szerb és magyar aktív kereső népesség	Szerb		Magyar	
	Szám	Arány	Szám	Arány
Összesen	457 436	100%	102 794	100%
Törvényalkotó, közigazgatási és gazdasági vezető	22 157	4,8%	2679	2,6%
Szakember (önálló értelmiségi)	32 309	7,1%	3985	3,9%
Szaktisztviselő (beosztott értelmiségi)	84 187	18,4%	13 275	12,9%
Irodai dolgozó	32 007	7,0%	5 205	5,1%

¹⁶² GÁBRITY Molnár Irén: *Oktatásügy – a tudás alapú társadalom felé*, In: *Kistérségek élettereje – Délvidéki fejlesztési lehetőségek*. (Szerk.: GÁBRITY Molnár Irén, RICZ András), Szabadka: Regionális Tudományi Társaság, 2006. pp: 103-129. 112.

¹⁶³ *Etnički mozaik Srbije prema podacima popisa stanovništva 2002*. Beograd: Ministarstvo za ljudska i manjinska prava Srbije i Crne Gore, 2004. pp. 192–193.

Szerb és magyar aktív kereső népesség	Szerb		Magyar	
	Szám	Arány	Szám	Arány
Szolgáltató és kereskedelmi szektorban dolgozó	56 105	12,3%	8425	8,2%
Mezőgazdasági magántermelő	59 718	13,1%	24 978	24,3%
Kisiparos	52 538	11,5%	14 792	14,4%
Gép- és gépsorkezelő és -szerelő	65 743	14,4%	15 913	15,5%
Elemi foglalkozás	39 773	8,7%	12 635	12,3%
Egyéb	12 899	2,8%	910	0,9%

A magyar aktív népesség száma több mint 33%-kal csökkent 1961-2002 időszakban. Ugyanakkor az aktív keresők száma azonos maradt!¹⁶⁴ Vajdaságban a munkanélküliek legnagyobb csoportja a fémiparból és a kereskedelemből, vendéglátóiparból és turizmusból kerül ki. Jelentős számú a mezőgazdasági és közgazdasági szakterületű munkanélküliek csoportja is, de kedvező körülménynek tudható be, hogy a legtöbb szabad munkahely az utóbbi években a kereskedelem és közgazdaság területén van. Sok szabad munkahely volt a közgazdasági, jogi és adminisztrációs szakterületen belül is (11%). A fémiparban is számos szabad munkahely volt, és a munkát talált dolgozók 10,6%-a ezen a területen helyezkedett el. Vajdaságban a 2004-es esztendőben 269 910 munkanélkülit tartottak nyilván, így a munkanélküliségi ráta 30,65% volt. A munkanélküliek között a nők és az első munkahelyüket keresők is kb. 53%-ban voltak jelen.

Az inaktív népesség tágabb értelemben és meghatározásban felöleli a foglalkozását nem gyakorló, de önálló jövedelmi forrással rendelkező (például nyugdíjas) személyeket és az eltartott (tehát önálló jövedelmi forrással nem rendelkező) személyeket. Mirnics Károly statisztikai elemzése szerint, Vajdaságban a nem foglalkoztatott népesség száma és aránya állandóan nő, ugyanis 1953-ban 100 gazdaságilag aktív személyre 98 gazdaságilag inaktív kereső személy jutott; 1991-ben 108 fő és 2002-ben már 120. Az inaktív keresők, vagyis az

¹⁶⁴ Lásd MIRNICS Károly: *Vajdaság és a magyar nemzeti kisebbség népességének gazdasági szerkezete és változásai (1953–2002)*, In: *Regionális erőnlét* (Szerk.: GÁBRITY Molnár Irén, MIRNICS Zsuzsa), Szabadka: Magyarságkutató Tudományos Társaság (mtt 13), 2008. pp. 159-245.

önálló jövedelmi forrással rendelkezők száma 1953–2005 között csaknem háromszorosára nőtt (1953-ban 68 948 fő, 2002-ben 221 165 fő). Részesedésük az összes népességben: 1953-ban 4,0%, majd 2002-ben az elképesztő 21,1%. Vajdaságban tehát 2002-ben minden ötödik lakos nyugdíjból, más jellegű önálló jövedelmi forrásból, állandóan folyósított munkanélküli vagy szociális segélyből élt. Ennek az inaktív kereső népességnek 94%-a nyugdíjból tartotta fenn magát.

Megállapítás:

- ✚ A magyarság *pozícióvesztése* kimutatható¹⁶⁵
- ✚ Az elit foglalkozások körében (állami szektor, közalkalmazott, szakképzett, szolgáltatásban dolgozó), amelyek a presztízsszakmáknak számítanak, a magyarság részaránya alacsonyabb az országos, de a vajdasági átlagtól is.
- ✚ A magyarságon belül jóval átlagon felüliek a mezőgazdaságban dolgozók, fizikai munkát végzők, ipari- és építő munkások és a kisiparosok aránya.
- ✚ *Szűk az anyanyelven folyó szakmaválasztás és képzési lehetőség.* A magyar fiatalok egy része szeretne az alapképzéstől a diplomáig anyanyelvű oktatásban részesülni (a magyar hallgatók 15% tanul magyarul (főleg a pedagógusszakon); 20% részben magyarul (közgazdászok, üzleti főiskola, kertészeti és mérnökképzés) és 65% csak szerbül).
- ✚ A fiatalok *beiratkozási terveik ugyanezen szakok újratermelését mutatják:* a középiskolát végzettek elsősorban a közgazdasági, műszaki és informatikai képzésben gondolkodnak, esetleg a második lehetőségként megjelenik terveikben a pedagógia, illetve a bölcsészeti szakok iránti igény is; a természettudományi, mezőgazdasági és jogi képzés terve kisebb mértékben jelentkezik.

4. Javaslatok a magyar szakképzés minőségének emelése céljából

---

¹⁶⁵ Többet a megállapítás argumentumairól lásd: GÁBRITY Molnár Irén: *Oktatásügy a térségben*, In: *Képzettek a jövő, A felnőttképzés háttere Észak-Bácska iskolahálózatában*, (Szerk.: GÁBRITY Molnár Irén), Szabadka: Regionális Tudományi Társaság, 2008. pp. 31-108. 59-60.

1. Megteremteni a határon átnyúló regionális **szakképzés irányainak és szerkezetének rövid és középtávú tervezését**, a kereslet – kínálat összhangját megteremtő előrejelző, statisztikai és monitoring rendszerét.

2. Bevezetni a standardizált **csoportos pálya és szakmai orientációs foglalkozásokat** a közép- és felsőoktatás minden szintjén. A korábban kialakult párhuzamosságokat egységes integrált rendszerbe összefogni, biztosítani a kommunikációt az **átjárhatóságot és a folyamatos továbbképzést**.

3. *Az anyanyelvű és magyar szellemiségű oktatásnak nemzeti identitásmegetartó ereje van.* Folyamatosan fel kell világosítani a magyar szülőket, hogy gyermekük anyanyelvű oktatása nem hátrány, hiszen éppen a több nyelv használata válik majd előnyére a munkaerőpiacon (a pluszenergia befektetés elfogadása). Ezenkívül, a vajdasági magyarság számára fontos a *folyamatos ismeretszerzés és a tudáslapú gazdasági tevékenység felvállalása, mint megmaradási esély. Ezért kell támogatni és növelni, a továbbtanulási hajlamot.*

Összegző konklúziók:

A vajdasági magyarok nemzeti identitásvesztésének okai elsősorban a természeti-ökológiai örökség vesztese (termőföldtulajdon, élőhely leszűkülése, mobilitás gyengülése), másodsorban a demográfiai szerkezetváltozások (előregedés, emigráció és betelepítések által kiváltott lakosságfogyás), harmadsorban a gazdasági erőtlenség és a társadalmi-politikai élet peremléte és végül a társadalmi örökség sorvadása (kulturális, vallási másodrendűség megélése, nyelvhasználati gondok)¹⁶⁶.

A vajdasági magyarok viszonylagos **lemaradása** az iskolai végzettség alapján (főleg az érettségit nyújtó középiskolai és az egyetemi végzettség terén) nem a gyengébb képességeik miatt van, de **esélyegyenlőtlenségük növekszik** az államnyelv ismeretének hiánya és az anyanyelvű iskolai tagozatok vagy a minőségi tanerők, tankönyvek nélkülözése miatt.

Növelni kell a magyarság **képzettségi szintjét** és az oktatás minőségét minden szinten – továbbtanulási hajlandóság motiválása új ösztöndíj-támogatásokkal, tehetséggondozó programokkal, munkahelyi kilátásokkal. Ez elérhető többek között, színvonalas magyar nyelvű középiskola-központok megszervezésével (Szabadka, Zenta), a szórvány oktatási

---

¹⁶⁶ GÁBRITY Molnár Irén: *Tájidentitásunk a materiális és immateriális tényezők ölelésében*, In: *Regionális erőnlét*, (Szerk.: GÁBRITY Molnár Irén, MIRNICS Zsuzsa), Szabadka: Magyarságkutató Tudományos Társaság (mtt 13). 2008. pp. 9-72. 69.

program kidolgozásával, magyar szakkollégiumi központok építésével (Újvidéken és Nagybecskerekén).

Az anyanyelvű oktatásnak az iskolában kettős hatása van a **vajdasági magyarok identitására**:

- ✚ Elsősorban hat a *professzionális identitásuk* kialakítására (a szakmaválasztás gyakran nem a munkaerő-piaci elvárások alapján, hanem a tannyelv függvényében történik).

- ✚ Fontos a *nemzeti identitás* megőrzésében (az anyanyelvű és magyar szellemiségű oktatásnak közvetlen nemzettudat és közösségépítő szerepe van).

Summary

The educational programs of Serbian schools are rigid and its conservative professionalizing system has resulted the hopeless situation of the unemployed. The Hungarian community's situation on the basis of their willingness to further educate and labor market opportunities is much worse in comparison to the majority nation. It is essential that the Hungarian educational institutions cooperate with the representatives of the Department of Employment and the employers when planning the offer of professions in the region inhabited by Hungarians in North Vojvodina. When modeling the adult education the following principles have to be taken into consideration: wide, flexible, practical educational programs that follow the market needs. It is important that the Hungarian elite of Vojvodina formulate their idea about the human resource development of the region. It is advisable to closer the Hungarian professional education towards the standards of the unifying European secondary school and higher educational systems.

The education in mother-tongue has two effects on the identity of Hungarians in Vojvodina: first, it influences the formation of the professional identities (as the choice of profession depends on the educational language), second, it is essential for the preservation of the national identity (the Hungarian educational language and education has a direct effect on the national identity and has a community building role, as well).